

Wat kost een mens?

DE REPUBLIEK EN DE SLAVERNIJ

In het najaar van 1753 vertrok de 'Willem Carolina', een houten zeilschip van 30 bij 8 meter, uit de haven van Rotterdam. Begin januari 1754 meerde het schip aan voor de kust van West-Afrika. Eind mei werd de eindbestemming in Suriname bereikt via een tocht langs verschillende forten en landingsplaatsen tussen het huidige Sierra Leone en Nigeria.

In Suriname werd de lading geteld: 252 Afrikaanse mannen en jongens, 79 Afrikaanse vrouwen en meisjes. De seksen waren van elkaar gescheiden en vastgeketend aan het schip. Deze 331 mensen waren overigens al veel langer onderweg dan de reis op de 'Willem Carolina' en hun aantal was ooit veel groter. Onderweg van de Afrikaanse naar de Amerikaanse kust was de helft van ellende omgekomen.

Angst en onzekerheid

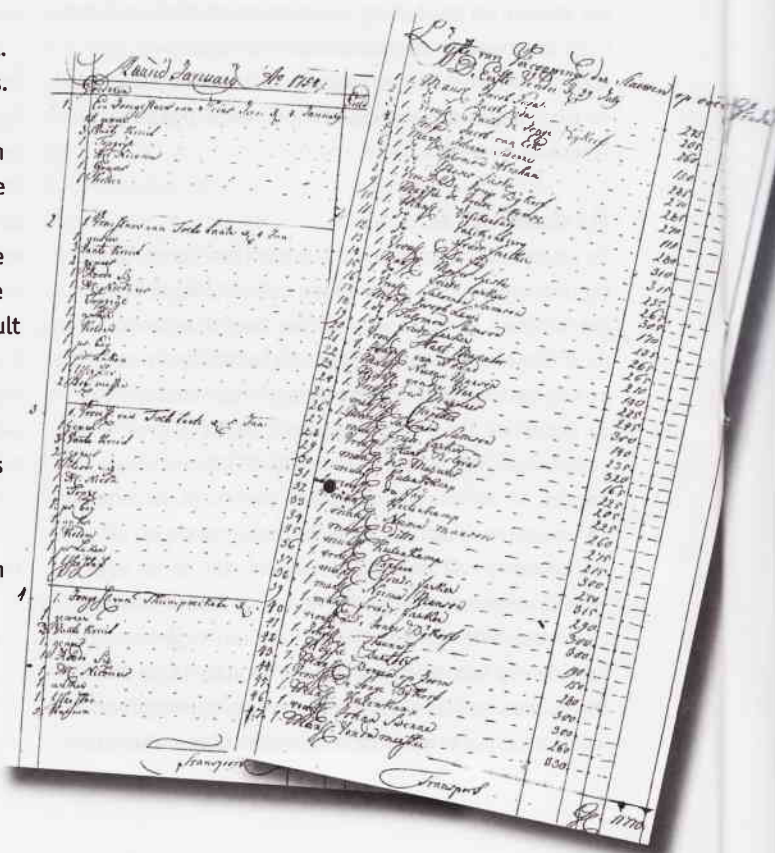
Stel je voor: wekenlang heb je aan elkaar geketend gelopen van de plaats waar je gevangen bent genomen door mensen die net zo'n donkere huidskleur hebben zoals jij, maar ze zijn wel anders. Ze zeulen je mee naar de zee kust die je voor het eerst van je leven ziet. Daar word je dan verkocht aan een soort witte duivels. Maandenlang houden ze je opgesloten in de donkere kelders van een fort tot er een schip komt waar je aan boord moet. Alles wat je vertrouwd is, ben je kwijt. Je weet niet waar je naar toe gaat. De mensen aan wie je bent vastgeketend spreken vaak een andere taal, de bemanning van het schip ook. Het gerucht gaat dat je uiteindelijk door die vreemde witte mannen gedood zult worden en opgegeten.

In bijna twee maanden zeil je naar een totaal onbekend gebied. Twee maanden in de stank van zweet, urine, diarree en braaksel. Twee maanden lang de kans op onverwachte zweepslagen, twee maanden lang de mogelijkheid te worden verkracht. Bij aankomst in Paramaribo worden in totaal veertig doden geteld. Een zeer voordelige reis volgens de kapitein van de 'Willem Carolina', veertig doden op een lading van ruim driehonderd slaven was normaal.

Het kon ook anders: op 1 januari 1738 liep het WIC-schip 'De Leusden' vast op een zandbank in de

mond van de Marowijne-rivier in het oosten van Suriname en begon te zinken. Benedendeks zaten ongeveer zevenhonderd Afrikanen. Kapitein Jochem Outjes was bang dat ze van de gelegenheid gebruik zouden maken om in opstand te komen. Hij liet de dekluisen dichtspijkeren en liet alle zevenhonderd Afrikanen een langzame verdrinkingsdood sterven die, volgens zijn eigen getuigenis, meer dan een etmaal duurde.

Dit was een extreme, maar niettemin weloverwogen en binnen het systeem 'rationele' daad. Normaal gesproken zouden de slaven voor aankomst juist goed worden verzorgd zodat er een hoge prijs voor ze kon worden bedongen.

De in- en verkoop-registers van de Willem Carolina, 1754.

Alex van Stipriaan is hoogleraar Caraïbische Geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en conservator Latijns Amerika en Caraïbisch gebied bij het Tropenmuseum Amsterdam.

◀
De binnenplaats van
fort Elmina, Ghana.

Mishandeling

Wanneer je dan als slaaf in Noord- of Zuid-Amerika was aangekomen werd je bekeken en betast. De slaven gilden van de pijn als ze een roodgloeiend brandmerk in hun borst gedrukt kregen met tekens die ze niet begrepen. Voor de zekerheid was er een stukje perkament tussen het brandmerk en de huid geplaatst, zodat het brandmerk niet al het losgebrande vlees meetrok. De letters bleven levenslang zichtbaar. In plaats van Kwamina werd een slaaf voortaan Dirk of Monkie genoemd.

'Slavernij was ook toen niet iets vanzelfsprekends. In de Republiek klonken veel anti-slavernij stemmen'

In dat onbekende land werden de slaven vervoerd naar voor hen onbekende plaatsen, die ze vervolgens hun hele leven niet meer mochten verlaten. Vreemde mensen bepaalden tot in de kleinste details hoe je moest leven. De belangrijkste arbeidsprikkels bestond uit zweepslagen.

Volgens de bewaard gebleven aanwijzingen van een plantagedirecteur eind achttiende eeuw, kreeg een slaaf die de plantage verliet om bij een partner op een buurplantage de nacht door te brengen, standaard tachtig zweepslagen op het blote onderlichaam. Nog tot tien jaar voor de afschaffing van de slavernij noteerde een volkomen normale plantagedirecteur dat hij een aantal mannen en vrouwen ieder vijftien tot vijftientig zweepslagen had laten geven, onder andere wegens 'plichtsverzuim' en 'slecht koffieplukken'. Ondanks de aangescherpte regelgeving voor slavenhouders bleef het een rigide systeem.

De handel in en productie door de in slavernij gebrachte Afrikanen is lange tijd een belangrijke economische factor geweest voor de Republiek. In totaal zijn tussen

1600 en 1830 met 'Nederlandse' schepen zo'n 600.000 Afrikanen gedwongen de Atlantische Oceaan overgestoken. Zij vertegenwoordigden een gezamenlijke handelswaarde van zo'n 120 miljoen toenmalige guldens. Met hun gratis arbeid werden waardevolle halffabrikaten voor de Westeuropese markt geproduceerd, zoals suiker en koffie. Toen er rond het midden van de achttiende eeuw veel kapitaal vrijkwam in de Republiek werden in minder dan vijftientig jaar tijd bijna vijftig miljoen toenmalige guldens geïnvesteerd in Caraïbische

slavenkoloniën, waarvan drievijfde in Suriname. In feite was het een tropisch verlengstuk van de 'Nederlandse' economie.

Onnatuurlijk

Slavernij was ook toen niet iets vanzelfsprekends, ook al willen sommige koloniale historici dat nog wel eens naar voren brengen. Ook destijds klonken er anti-slavernij stemmen die op een gegeven moment niet meer genegeerd konden worden. Voor alle duidelijkheid: in West-Europa bestond geen slavernij. Mensen konden volgens de wet geen roerende goederen zijn, zoals bij de slaven in Suriname en de Antillen wel het geval was. Sterker nog, verschillende pausen hebben zich sinds de zestiende eeuw tegen de slavernij in de Amerika's uitgesproken, wat de rooms-katholieke kerk ter plekke overigens nooit verhinderde er slaven op na te houden. Dat tekende de dubbele maat waarmee ook in de Republiek werd gemeten, want slavernij in de koloniën was de basis van het arbeidssysteem, in de Republiek zelf was het niet toegestaan.

In de koloniën was de hoogst mogelijke beloning voor

John Gabriel Stedman werd als militair uitgezonden naar Suriname om daar een slavenopstand te helpen onderdrukken. Hij hield een dagboek bij. Toen hij zijn, al behoorlijk gekuiste versie van *Narrative of a five years' expedition against the revolted Negroes of Surinam* aan een uitgever aanbod, concludeerde deze dat het werk te schokkend was om uit te geven. Het boek werd later erg belangrijk voor de abolitionistenbeweging.

Gravure uit *Reinhart* van Elisabeth Maria Post. 'En ik was stil tevereden, doch in de verte hoor ik de zweep van den bomba'. Het laat zien dat slavernij in de Republiek absoluut geen geaccepteerd fenomeen was.

een slaaf of slavine die zich in de ogen van zijn baas uitzonderlijk had onderscheiden, zijn of haar vrijlating. Dat impliceerde dat zelfs in het koloniale systeem slavernij eigenlijk niet als de normale staat van een mens werd gezien. Dat bleek ook want rond 1770 schreef een Surinaamse planter en tevens een groot voorstander van slavernij over 'de natuurlyke Zugt tot vryheid, die in alle redelyke Schepselen, gevolglyk ook in de Slaaven is'. Toch duurde het nog tot 1863 voor dit systeem werd afgeschaft.

Toen in 1621 de West Indische Compagnie werd opgericht, die

een eeuw lang de slavenhandel van de Republiek zou organiseren, was de inspirator daarvan, Willem Usselincx, geen groot voorstander van slavernij, want, zei hij, '... men seyt gemeenlick dat met onwillige honden quaet hasen vangen is, en dat ongewilligen arbeyt swaer valt. Een man van desen lande sal meer wercks aflegghen als dry swarten, die groot gelt costen'. Hugo de Groot noemde in diezelfde tijd slavernij, juridisch gezien, iets tegennatuurlijks en de populaire Brederoo sprak zich in zijn toneelstuk *Moortje* in 1615 nog uit tegen het onmenselijk en goddeloos karakter van de handel in Afrikanen.

De Verlichting

Toch veranderde die houding, want aangelokt door de potentiële winst die er te maken viel, namen ook Nederlanders in toenemende mate deel aan de handel in- en productie door Afrikanen die in slavernij waren gebracht. 'Afrikaan' of 'neger' werd vaak bijna synoniem aan 'slaaf'. Die veranderde visie werd gerechtvaardigd met een beroep op de bijbel en verkondigd door predikanten die stelden dat Afrikanen afstammelingen waren van Noachs vervloekte zoon Cham, die tot eeuwige dienstbaarheid was veroordeeld. Rond 1700 was dat in de Republiek een algemeen geaccepteerd denkbeeld geworden.

In de tweede helft van de achttiende eeuw kwam daar echter alweer verandering in. Er werd zelfs hardop over afschaffing van de slavernij gediscussieerd. Toen in 1779 een plantage-eigenaar uit Suriname terugkeerde in Nederland verbaasde hij zich over de aanwezigheid van 'voorstanders der afschaffing van den slaafschen dienst in onse Colonien'. Ook verschenen er in die tijd

toneelstukken, krantenartikelen, gedichten en diverse geschriften en boeken waarin de gruwelen van de slavernij werden gehekelde. Daaronder waren bijvoorbeeld de roman *Reinhart* (1792) van Elisabeth Maria Post over een idealistische jongeman in Berbice, de Nederlandse buurkolonie van Suriname, en het in meerdere talen uitgekomen en rijk geïllustreerde dagboek van John Gabriel Stedman over zijn vijfjarig verblijf als militair in Suriname (1796), en Betje Wolf's vertaling van het werk van de Franse abolitionist Frossard, *La cause des esclaves / De Zaak der Neegerlaaven* (1790).

Het bleef niet bij woorden alleen, want bijvoorbeeld Stedman beschreef in romantische pennenstreken zijn liefdesrelatie met de zwarte Joanna, Betje Wolf liet weten niet meer bij bepaalde Vlissingse kennissen te gaan logeren vanwege haar 'natuurlijken afkeer van slavenverkoopers' en op verschillende momenten was er sprake van oproepen tot een consumentenstaking, want 't Vogt, dat gy in uwen Koffy-kop hebt, is [...] geen water meer, maar traanen'.

Die veranderde houding was duidelijk de invloed van de Franse Verlichting. Zo had Voltaire al in 1759 in zijn roman *Candide* expliciet gerefereerd aan de hardheid van de Surinaamse slavernij. De toenemende acceptatie van de principiële gelijkheid van mensen leidde er uiteindelijk toe dat in 1797 in de Nationale Vergadering van de Bataafse Republiek werd gediscussieerd over de vraag of een bepaling in de ontwerp-grondwet moest worden opgenomen waarin slavenhandel en slavernij werden afgekeurd en wanneer afschaffing gerealiseerd moest zijn. Het voorstel werd afgewezen, maar het geeft wel de veranderde houding in invloedrijke kringen weer. Maar men moet zich ook weer geen al te overdreven voorstelling van deze eerste abolitionistische golf (ca. 1760 - ca. 1800) maken. In vergelijking met Engeland bleef de afkeer

van de slavernij in de Republiek toch te klein van omvang en te zeer gekoppeld aan de ideeën van de Franse Revolutie om blijvende invloed te hebben.

Economisch belang

Terug nu naar de tijd van de Republiek. De historicus Emmer heeft nogal eens beweerd dat de slavenhandel

en ik was stil tevereden in de verte hoor ik de zweep van den bomba. I. D. Blasin. 1792.

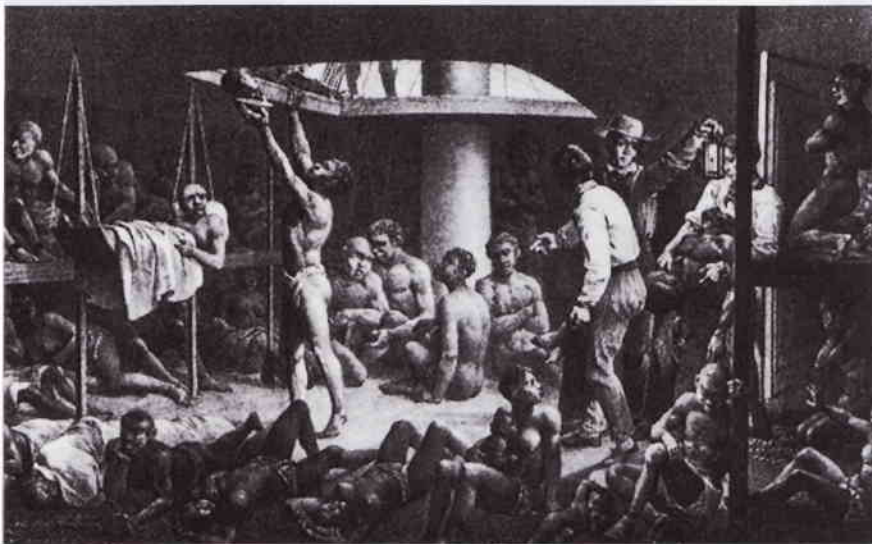

◀
Nationaal monument
slavernijverleden
(detail).

'Veertig doden op een lading van ruim driehonderd slaven was normaal'

en slavernij eigenlijk nauwelijks winstgevend waren. Nog afgezien van het feit dat zo'n bewering wellicht bedoeld was om het belang van de slavernij voor de Nederlandse geschiedenis te relativiseren, valt dit moeilijk hard te maken, want het is niet echt te kwantificeren. In ieder geval is er geen twijfel over dat de economische *spin off* van slavernij en slavenhandel in de Republiek voor belangrijke economische dynamiek heeft gezorgd. Scheepswerven, touwslagerijen, steenbakkerijen, vissers, kuipers, koffiehuisen, brouwerijen, geweer makers, pakhuizen, sjuowers, assuradeurs en notarissen, allemaal hadden ze belang bij de productie voor én van slavenhandel en plantages. Zo waren er

rond 1700 alleen al in Amsterdam zo'n honderd suikerraffinaderijen in bedrijf waar de suiker van de Westindische plantages werd geraffineerd. Dat *multiplier effect* was ook de vooropgezette bedoeling van de 'onderneming' Suriname. In 1686 kwamen beheer en exploitatie van Suriname namelijk in handen van een soort BV met drie aandeelhouders: de WIC, de stad Amsterdam en de schatrijke familie Van Aerssen van Sommelsdijck, die zich verenigden in de Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname. In het hen verleende octrooi stond met zoveel woorden te lezen dat werd gehoopt *'op voordeel ende welvaren: door accres van commercie en navigatie (dus: toename van handel en scheepvaart), door het debit van*

▽
Interieur slavenschip, onbekende Braziliaanse tekenaar, ca. 1830.

veelderhande manufacturen ende vruchten (d.i. de verkoop van vele produkten), door het manufactureren van de rouwe waren dewelke van daer in retouren herwaerts

'In ieder geval is er geen twijfel over dat de economische spin off van slavernij en slavenhandel in de Republiek voor belangrijke economische dynamiek heeft gezorgd'

gebracht ende gemanufactureerd wesende, wederom in andere handen gedebiteerd ende verhandelt werden, door den continuelen aanbouw en de reparatie van schepen derwaerts varende" etc." Kortom, de onderneming Suriname moest zorgen voor welvaart in de Republiek door toename van handel en scheepvaart en het verwerken van tropische grondstoffen ('rouwe waaren') die dan als eindproduct weer verder verhandeld konden worden. En zo gebeurde het ook.

Overleven

Ondertussen balanceerden de Afrikanen die onder dwang dit systeem draaiende hielden op het wankel touw tussen overleven binnen of buiten het systeem. Binnen het systeem betekende dat levenslang afhankelijk zijn van de grillen van een ander en altijd de dreiging van fysiek geweld. En doorwerken tot je erbij neerviel, de meeste slaven werden niet ouder dan 37. Ieder jaar ging nog steeds twee procent meer plantageslaven dood dan er geboren werden. De enige reden voor slaven om binnen het systeem te blijven was de relatieve zekerheid van een schamel voedselpakket plus een dak boven hun hoofd, en vrienden en verwanten om hen heen.

Overleven buiten het systeem kon ook. Dat heette 'marronage' en betekende de vlucht van de plantage het

oerwoud in, of, zoals in het geval van Curaçao overzee naar Venezuela, om zich daar bij andere vluchtelingen aan te sluiten. Slaven konden een onafhankelijk, maar evenzeer schamel bestaan diep in het binnenland opbouwen, met de kans voortdurend opgejaagd te worden door militaire expedities en alsnog een vroege dood te sterven of weer in slavernij teruggebracht te worden. Voor velen, zeker de vrouwen met kinderen en ouderen, een onmogelijke keus. Toch hebben duizenden de stap gewaagd en zijn er onafhankelijke Marrongemeenschappen ontstaan die tot op de dag van vandaag nog voortbestaan.

Verzet

Hoe de keus ook uitviel, binnen of buiten het systeem, van de eerste tot de laatste dag werd de slavernij gekenmerkt door allerlei vormen van verzet. In de eerste plaats het verzet van mensen die ondanks het rigide systeem overleven met elkaar door een geheel eigen cultuur op te bouwen waaraan de slavendrijvers geen

deel hadden. Maar ook fysiek verzet is er altijd geweest: van individuele sabotage-acties tot grootschalige Marronoorlogen. Dat trof altijd weer de achilleshiel van de kolonie, namelijk de winst. Er zijn perioden geweest dat Suriname en Curaçao stonden te wankelen op hun koloniale grondvesten, niet alleen vanwege het slavenverzet en de succesvolle Marronovervallen op plantages, maar eveneens omdat het handenvol geld kostte om de kleine Europese groep slavenhouders daartegen te beschermen. Vandaar dat op 10 oktober 1760, dit jaar precies 250 jaar geleden, de Surinaamse koloniale overheid zich gedwongen zag met een deel van de Marrons vrede te sluiten en hun rechten te erkennen. Ook dat kostte geld, en het was de koloniale wereld op z'n kop, maar daarmee probeerde het bestuur de rust te herstellen, wat overigens pas in de negentiende eeuw echt lukte. Toen uiteindelijk in 1863 de slavernij helemaal werd afgeschaft kregen de slavenhouders een bedrag van driehonderd florijnen per slaaf uitgekeerd, als compensatie voor de schade die hen door de afschaffing werd aangedaan. De ex-slaven, die meer dan twee eeuwen voor het economisch welzijn van een vreemde natie hadden gezorgd, kregen geen cent.

Bijna anderhalve eeuw later werd in Amsterdam een nationaal monument opgericht om dat verleden niet te vergeten.